

ARANKA LACZHÁZI

Lorando Ėtvėšo universitetas

Mokslinių tyrimų kryptys: baltų ir kitų kalbų kontaktai,
leksiniai skoliniai.

DOI: doi.org/10.35321/all83-04

KELETAS GALIMŲ VENGRŲ KALBOS SKOLINIŲ LIETUVIŲ KALBOJE

Some Potential Borrowings from Hungarian
into Lithuanian

ANOTACIJA

Straipsnyje apžvelgiamos lietuvių kalbos leksemos, kurios yra vengrų kilmės arba buvo paskolintos iš kitų kalbų per vengrų kalbą. Dauguma šių leksemų į lietuvių kalbą pateko XVI–XVIII amžiais, dažniausiai netiesiogiai, tarpininkaujant lenkų, rečiau vokiečių, baltarusių arba rusų kalboms. Pasiskolinti žodžiai sudaro temines grupes, kurios atspindi to meto Vengrijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinius-kultūrinius ryšius. Tokioms grupėms, pavyzdžiui, priklauso karinės technikos, kareivių aprangos terminai, iš buvusios Vengrijos karalystės į LDK vežamų tam tikrų produktų, prekių pavadinimai. Daugeliu atvejų konstatuojamas skolinio reikšmės pakitimas.

Pažymėtina, kad tik nedidelė šių leksemų dalis fiksuojama dabartinėje bendrinėje lietuvių kalboje, nes šie terminai paprastai yra pasenę, nebevertojami žodžiai arba dialektizmai.

ESMINIAI ŽODŽIAI: LDK kalbos, vengrai LDK, kalbų kontaktai, leksiniai skoliniai, skolinys iš vengrų kalbos.

ANNOTATION

The article aims to overview the Lithuanian words that are supposed to be of Hungarian origin or may be linked to Hungarian in an indirect way. Most of these lexemes have been borrowed through Polish, less often through German, Belarussian or Russian during the 16–18th centuries. They belong to specific thematic groups like military terms, names of military uniform details or names of products that were imported into the Grand Duchy of

Lithuania from the former Kingdom of Hungary. In many cases a significant change in the semantic of the lexemes can be observed.

It is worth noticing that only a small number of these lexemes is being known and used in contemporary Standard Lithuanian, as these words belong rather to dialectal or historical lexicon.

KEY WORDS: Grand Duchy of Lithuania, Hungarians in the Grand Duchy of Lithuania, language contacts, lexical borrowings, borrowings from Hungarian.

ĮVADAS

2016 metais publikuotame Rolando Kregždžio *Lietuvių kalbos polonizmų žodyne* (toliau PŽ) autoriaus nurodomi 28 vengrų kalbos žodžiai (p. 286), kuriuos įvairiais būdais galima sieti su atitinkamomis lietuvių kalbos leksemomis, t. y. vengrų žodžiai fiksuojami kaip galimi polonizmų šaltiniai. Šis žodynas, kaip yra žinoma, pirmasis išsamus lietuvių kalbos etimologinis žodynas, kuriame plačiai aptariami tokie atvejai ir kuriame lietuvių kalbos vengrų kilmės arba per vengrų kalbą pasiskolintoms leksemoms skiriamas didelis dėmesys. Iš kitos pusės, vengrų kalbos žodžių plitimas baltų kalbose buvo nagrinėtas vengrų kalbininkų darbuose (Hollós 1998; Laczházi 2003; Tóth 2003, 2007, 2016a, 2018). Taip pat yra daug rašyta apie vengrų kilmės leksikos elementus lenkų (Wołosz 1989, 1991–1992), rusų (Hollós 1996) ir baltarusių (Zoltán 2005, 2006) kalbose. Susipažinus su visų minėtų tyrimų išvadomis, galima pastebėti, kad vengrų kilmės žodžių nagrinėjimas lietuvių kalboje duoda įdomių rezultatų, medžiagos apžvalga leidžia išryškinti šios leksikos specifiką, o lietuvių ir vengrų kalbininkų tyrimai iš dalies patvirtina, iš dalies ir papildo, patikslina vieni kitus.

Šiame straipsnyje palyginami ir apibendrinami vengrų tyrėjų ir PŽ bei kitų lietuvių kalbos etimologinių žodynų duomenys. Leksemų dominančių atžvilgiu svarbiausi iš jų yra senųjų lietuviškų rašytinių paminklų leksiką reprezentuojantis *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* (ALEW) ir naujausiais duomenimis papildytas *Słownik etymologiczny języka litewskiego* (SEJLe).

Lietuvių, taip pat ir latvių kalbose randama nemažai tarptautinių žodžių, kilusių iš vengrų kalbos. Tai daugiausiai kulinarijos ar kiti su vengrų etnine kultūra susiję pavadinimai, pavyzdžiui, *guliašas*, *tokajus*, *čardašas* (latv. *gulašs*, *tokajietis*, *čardašs*) ir pan. Šiuos skolinius-internacionalizmus plačiai aptaria vengrų kalbininkai Atila Hološas (Hollós 1998) ir Silardas Totas (Tóth 2003), todėl šiame straipsnyje jie nenagrinėjami. Dėmesys skiriamas XIV–XVII a. LDK istorinio, kultūrinio konteksto nulemtam vengriškos kilmės žodžių plitimui.

Remiantis istorikės Raimondos Ragauskienės tyrimais (Ragauskienė 2008; Ragauskas, Ragauskienė 2018)¹, minėtu laikotarpiu vengrai Lietuvoje sudarė stabilią mažumą, pagal skaičių užimančią 5 ar 6 vietą tarp vakariečių. Jie į LDK atvyko dėl politinių ar ekonominių priežasčių, dėl intensyvių (ir ypatingai suintensyvėjusių Stepono Batoro valdymo laikais) kultūrinių, prekybinių ryšių (Ragauskienė 2008: 29). Vis dėlto, apie tiesioginius vengrų ir lietuvių kalbų kontaktus galima tik atsargiai spėlioti. Dauguma šiame straipsnyje nagrinėjamų leksemų taip pat yra paplitusios lenkų ir (ar) baltarusių kalbose (žr. Wołosz 1989, 1991–1992; Zoltán 2005), taigi į lietuvių kalbą jos galėjo patekti ir iš šių kalbų, arba paraleliai iš abiejų.

VENGRŲ KILMĖS ARBA PER VENGRŲ KALBĄ PASISKOLINTI ŽODŽIAI LIETUVIŲ KALBOJE

Toliau abėcėline tvarka aptariami atskiri skoliniai. Dalis iš jų yra vengrų kilmės, su neabejotina vengriška etimologija. Kiti buvo pasiskolinti iš kitų kalbų per vengrų kalbą. Tokiais atvejais apie vengrų kalbos tarpininkavimą paprastai liudija specifiniai fonetiniai arba – dažniau – semantiniai, pokyčiai.

Leksemų fonetiniai-morfologiniai variantai ir reikšmės nurodomi remiantis *Lietuvių kalbos žodyno* elektroninio varianto (LKŽe) duomenimis. Tais atvejais, kai žodžio etimologija nekelia abejonių, lietuvių kalbos žodynų duomenys pristatomi trumpai, nurodant pagrindines lietuviškas žodžio formas, reikšmes, skolinimosi kelią bei išsamesnį aprašymo šaltinį. Kur įmanoma, nurodoma leksemos anksčiausio žinomo paliudijimo rašytiniuose šaltiniuose laikas (metai, amžius). Plačiau komentuojamos tik tos etimologijos, kurias būtina papildyti vengrų kalbos duomenimis, leidžiančiais apsvarstyti alternatyvų etimologijos variantą. Klaustuko ženklas rašomas prieš tuos žodžius, kurių ryšys su vengrų kalba, nors ir suponuojamas kai kurių autorių, kelia abejonių.

aidùkas ‘pono sargybinis, tarnas’ < le. *ajduk* / *hajduk* 1564; 1. ‘vengrų pės-tininkų būrio karys; 2. ‘vengrų policininkas’; 3. ‘plėšikas’ < vengr. *hajdú*, [pl.] *hajdúk* (veiksmazodžio *hajt* ‘ganyti’ dalyvinė forma; pirminė reikšmė vengrų

¹ Be R. Ragauskienės tyrimo, lietuvių ir lenkų istoriografijoje buvo aptarti atskiri vengrų vaidmens LDK klausimai, pavyzdžiui, kai kurie vengrų dalyvavimo Lietuvos DK kariuomenėje momentai, vengrų mados įtaka, „vengriškasis“ laikotarpis XVI a. pab. – XVII a. pr. Birštono valsčiuje, tam tikrų asmenų, kaip antai, Stepono Batoro, Kasparo Bekešo, liutnininko Valentino Bakfarko biografijas. Plačiau žr. Ragauskienė 2008: 21.

kalboje buvo ‘ganytojas’); *eidukas* ‘toks pėstininkų dalinio kareivis, artileristas’. Žodis paliudytas ir palyginimuose, pavyzdžiui, *Ein kaip eidukas, lek kaip aitvaras; ein kai eidukas (greitai), stov kai stiebas* (Vosyltė 1985: 68). Voiciechas Smočinskis čia įžvelgia ‘velnio, piktosios dvasios’ reikšmes (SEJLe: 9). LKŽe žodis laikomas slaviškos kilmės skoliniu, o ALEW forma *eidukas* siejama su veiksmažodžiu *eiti* (ALEW I: 260). Pastaroji etimologija, manoma, yra nepatinkama dėl paralelių lenkų, baltarusių kalbose nepaisymo, plg. blr. *заўдык* 1568, r. *Литовские заўдуки* 1582, *зеўдук* 1745, ukr. *заўдуку* 1582. Bendros šių žodžių reikšmės yra: 1. ‘samdomas kareivis Stepono Batoro kariuomenėje’; 2. ‘samdomas kareivis’; 3. ‘vengriška uniforma apsirengęs tarnas’. Lenkų ir rusų kalbose jis dar žymi ‘plėšiką’ (Hollós 1996: 24), rusų kalboje ‘aukštą žmogų’, ‘akiplėšą, begėdį’ ir ‘neramų gyvulį’ (Аникин 2015: 321–323).

antālikas ‘nedidelė statinė alui košti’ < le. *antalek* < vengr. *ántalag* < *átalag*, *antalag* ‘statinė, medinis indas; 10–30, kartais 75 litrų statinė vynui’.

Lenkų kalboje nuo XVII a. paliudytas žodis *antalek* ‘nedidelė statinė vynui arba alui’ ir dar anksčiau pavardėse *Jantulek* 1608, *Antalkowicz* 1683 (Wołosz 1989: 226). S. blr. *антелокъ* ‘t. p.’ 1583 metais kildinamas tiesiogiai iš vengrų kalbos (Булыка 1980: 155), tačiau dėl fonetinių nesutapimų ši forma negali būti vertinama kaip lietuviško žodžio šaltinis (PŽ: 19; SEJLe: 37).

Žodžio plitimas sietinas su intensyvia prekyba vengrišku vynu Rytų Europoje, o reikšmės (statinės paskirties) kitimas rodo termino adaptaciją lietuvių kalboje.

? *arendā* ‘nuoma’ (taip pat *arendavoti* ‘nuomoti’, *arendōrius*, *areñdorius* ‘nuomininkas’) < s. le. *arenda* ‘nuoma’, *arendować* ‘nuomoti’, *arendarz* ‘nuomininkas’ < vengr. *árenda* ‘nuoma’ < s. pranc. *arrender*, *arrenter* ‘nuomoti, išnuomoti’ < lot. *arrendare* ‘nuomoti’, *renda*, *renta* ‘nuoma’. Lietuvių kalboje leksema paliudyta nuo 1600 metų, ji galėjo būti paskolina taip pat iš rytų slavų kalbų (kur pateko iš lenkų kalbos), plg. s. r. *аренда*, blr. *арэнда* ‘nuoma’, *арэндарь* ‘nuomininkas’ XVI a. (ALEW I: 54). Andžejaus Bankovskio nuomone, ši žodį kaip juridinį terminą Vengrijoje, o vėliau ir Lenkijoje, vartojo ir platino prancūzų kilmės Anžu (Anjou) dinastijos, valdančios Vengriją nuo 1301 iki 1399 metų, o Lenkiją nuo 1370 metų, administracija (BES I: 15).

? *bardišius* 1. ‘kirvis su ilgu kotu (karo ginklas)’ 1620; durtuvas’ 1870; 2. ‘atšipęs koks įrankis (kirvis, peilis, dalgė)’; 3. ‘ne vietoj atsikišęs daiktas (pagalys ar kas kitas)’; 4. ‘didelis žmogus’; 5. ‘prastas gyvulys’; *bartišius* ‘kirvis su ilgu kotu’ (LKŽe; ALEW I: 18), plg. vengr. *bárd* ‘kirvis su ilgu kotu’.

Žodis panašia reikšme paliudytas lenkų (*bardysz* ‘kirvis su ilgu kotu’), rusų (*бѣрдышъ, бардышъ* ‘t. p.’), baltarusių (*бардышъ, бардышъ* [*бердышъ*] ‘t. p.’) kalbose. Lietuvių žodis dėl kirčio vietos ALEW ir SEJLe (SEJLe: 116) kildinamas iš rytų slavų kalbų. PŽ jis laikomas polonizmu ir siejamas su le. *bardysz* (*berdysz*) ‘dalgiakirvis, senovinis ginklas’, kilusiu arba iš lot. *barducium* ‘kovinis kirvis’ < gr. *βαρδούχιον* ‘lazda, špaga’ < p. sl. **bordy* ‘kirvis’ < germ. **barde* ‘t. p.’, arba iš vengr. *bárd* 1272 ‘kirvis’ < s. v. a. *barta* ‘kirvis, kovinis kirvis’ (EWUng I: 82). Lenkų *bardysz* (*berdysz*) iš vengrų kalbos kildina ir kiti autoriai (plg. BES I: 41; Stachowski 2002: 47). Kitaip nei minėtosios versijos, Aleksandras Anikinas palaiko vengrų kalbininko Andrašo Zoltano etimologijos aiškinimą, kuris le. *bardysz* (*berdysz*) kildina iš r. *бардышъ* < ? germ. *barde* ir atmeta žodžio siejimo su vengr. *bárd* galimybę (Аникин 2003: 107–108; Zoltán 1978)².

bėkešas ‘šiltas viršutinis žiemos apdaras, trumpesnis už apsiaustą’ (LKŽe), plg. vengr. *bekecs* / *Bekes*.

Drabužio pavadinimas atsirado iš Stepono Batoro sąjungininko Kasparo Bekės pavardės (vengr. *Bekes* arba *Békés*, le. *Kasper Bekiesz*) lenkų kalboje: *bekieszka* 1586 > *bekiesza* (dėl darybos plg. le. *batorówka* ‘tam tikra šoblė; tam tikra kepurė’ iš Batoro pavardės, le. *węgierka* ‘tokia striukė’ iš *Węgiel* ‘vengras’). Iš lenkų kalbos paskolintas blr. *бекушка* 1599, r. *бекѳу* 1789, *бекѳуа, бекѳука* 1854 (Аникин 2003: 56–57). Vengrų *bekecs* < *bekes* ‘trumpas, viršutinis apdaras’ paliudytas tik nuo XVIII a., jis tokia reikšme paskolintas iš lenkų kalbos (EWUng I: 92; Киш 1963: 48–52; Hollós 1996: 16–17; Bojtár 2015).

Lietuvių *bėkešas* gali būti paskolintas iš lenkų (le. dial. *bekiesz*; PŽ: 230) arba iš baltarusių kalbos. Kadangi lietuvių kalbos žodžio kirčio vieta sutampa su lenkų ir su vengrų, o ne su rytų slavų kalbų žodžių kirčiuotomis formomis, šiame straipsnyje labiau linkstama šį žodį kildinti būtent iš lenkų kalbos. Kirčio vietą galėjo lemti vengrų kalbos įtaka (pavardės *Bekešas* vengriškas tarimas – kirčiuotas pirmasis skienu), tačiau bendrinio žodžio atsiradimas iš tikrinio, be abejo, sietinas su lenkų kalba.

² A. Zoltano pagrindiniai argumentai yra šie: 1. iš s. vengr. formos *bárdos szekerce* (pažodžiui: *kirvis su bardišiumi*), kai kurių autorių laikomos le. *bardysz* šaltiniu, fonetiškai neįmanoma paaiškinti vengrų būdvardžių priesagos *-os* pakeitimo į lenkų *-ysz* (plg. vengr. *Rák-os* > le. *rok-osz* ir kt.); 2. le. *bardysz* paliudytas kur kas vėliau (XVII a.) negu rusų *бардышъ* (XV a.), be to, žodis lenkų kalboje žymi būtent Maskvos Rusios karių naudotą ginklą, kuris, beje, savo forma ir naudojimo būdu aiškiai skiriasi nuo lot. *barducium* < gr. *βαρδούχιον* žymimo lengvojo ginklo (Zoltán 1978: 425–426). Vadinas, skolinimosi kryptis lenkų → rusų kalba negalima, procesas vyko priešinga kryptimi.

čizma ‘vyriška kojinė’ < le. *cizma, czyżma* ‘tokia avalynės rūšis, pusbačiai’ < vengr. *csizma* ‘aulinis batas’ < serb.-kr. *čizma* ‘batas’ < turk. *çizme* ‘batas’ (PŽ: 46).

derėšis ‘sartų (raudų) ir baltų plaukų arklys, dryžos spalvos gyvulys’; *derėšas, derėšius* ‘t. p.’ < le. (dial.) *deresz, dereš* 1. ‘raudas arklys’; 2. ‘žilstelėjęs žmogus’; 3. ‘silpnas gėrimas (alus, midus, vynas)’ < vengr. *deres* 1. ‘pražilęs, žilstelėjęs žmogus’ 1291; 2. ‘sartų (raudų) ir baltų plaukų arklys’ 1591 (Wołosz 1989: 247–248; PŽ: 275; EWUng I: 254). Plg. dar blr. *дэрау* (Zoltán 2006: 500).

dalmōnas ‘kišenė’, *delmōnas* 1. ‘kišenė’; 2. ‘piniginė’, *delmoninis* ‘kišeninis’, *delmōnpinigiai* ‘kišėnpinigai’, *delmōnvagis* ‘kišėnvagis’ (LKŽe). Plg. dar XX a. šaltiniuose: *su tuščiu delmonu parvažiuosi; esq jis pasiglemžęs „į delmoną“ prenumeratorių pinigų* (DLKT).

Žodis yra turkiškos kilmės, plg. *dolama* XIV a., *dolaman* XIV–XVI a., *dolman* 1554–1555, *doloman* 1615 ‘toks turkų kareivių rūbas, platus apsiaustas’ (Hollós 1996: 29). Šia reikšme jis paplito daugelyje Europos kalbų, pavyzdžiui, vok. *Dolman* apie 1500 metus, *Doliman*, ang. *Dolyman* 1585, *Doliman* 1872 ‘moteriškas apsiaustas / paltas su plačiomis rankovėmis’, r. *доломан* 1658 ‘ilgas apsiaustas, paltas; platus moteriškas drabužis’, le. *dołoman* 1543, *dołman, dołaman* ‘moteriškas apsiaustas / paltas su plačiomis rankovėmis’, blr. *доломань* 1516 ‘t. p’. Reikšmė ‘husarų švarkas’ atsirado vengrų kalboje ir taip pat paliudyta jau minėtose kalbose: ang. *Doliman* 1883, r. *долман* 1741, le. *dołman, dołaman* ‘vengriškas švarkas’, blr. *доломань* 1516 (Hollós 1996: 28–31; Wołosz: 248–249).

Lietuviškas žodis kildinamas iš le. *dołman* arba blr. *долман* (LKŽe; PŽ: 49), arba iš r. *долман, доломан* (SEJLe: 241). Fonetiskai-morfologiškai šios etimologijos visiškai priimtinos, tačiau abejonių kelia semantikos nesutapimas.

Kadangi lietuviškas *delmonas* / *dalmonas* paliudytas Mažosios Lietuvos šaltiniuose (žodynuose) bei regiono tarmėse, įmanoma, kad jis į lietuvių kalbą galėjo patekti iš vokiečių kalbos, ir semantikos kitimas galėjo įvykti būtent Mažosios Lietuvos tarmėse. Vokiečių kalbos įtaką rodo ir minėti sudurtiniai žodžiai kalkės: *delmōnpinigiai*, plg. vok. *Taschengeld, delmōnvagis*, plg. vok. *Taschendieb*.

Manoma, kad semantikos raidą suprasti leidžia etnografijos duomenys: *delmonas* / *dalmonas* yra Mažosios Lietuvos moterų aprangos detalė: puošni (išsiuvinėta, su karoliukais, dažnai papuošta savininkės inicialais) kišenė, kuri rišama prie juostos. Panašią kišenę nešiojo ir estų, suomių, norvegų, švedų moterys, jos pavadinimas šiose kalbose yra ‘kišenė’ arba ‘maišelis’ (Matulionienė 2015).

Taigi šios realijos geografinis paplitimas taip pat leidžia sieti žodį daugiau su vokiečių kalba nei su slavų kalbomis.

Vokiečių kalbos prūsiškoje tarmėje *Dolman* paliudytas tik kaip husarų švarko pavadinimas (PW: 1171). Vengrų lengvosios kavalerijos, husarų pulkai XVI–XVIII a. tarnavo įvairių Europos valstybių kariuomenėse, taip pat ir Prūsijoje. Užsienyje tarnavę vengrų husarai visada dėvėjo jiems būdingą puošnią vengrišką uniformą. Šios uniformos svarbi detalė buvo ant diržo kabantis gausiai papuoštas maišelis–kišenė, ant kurios iš pradžių buvo siuvinėjami pulko savininko, vėliau valdovo, inicialai (Báti Berkó: 26). Šio husarų maišelio ir lietuvių *delmono* apipavidalinimai labai panašūs. Todėl, nors pati ant juosto rišamos kišenės nešiojimo mada buvo paplitusi visoje Europoje, taigi ir Baltijos regione, tačiau šios kišenės lietuviškas pavadinimas, manoma, gali būti siejamas su husarų uniforma. Husarai savo „kišenę“ nešiojo kartu su specialiu husarišku švarku – *dalmonu* (vengr. *dolmány*, vok. *Dolman*), todėl – dėl nuolatinio abiejų realiųjų naudojimo kartu – švarko pavadinimas galėjo būti perkeltas kišenei pavadinti.

germkas ‘ginklanešys’ < le. *giermek* 1500 ‘t. p.’ < vengr. *gyermek* ‘vaikas’ (ALEW I: 315; PŽ: 310). Ginklanešio reikšmė žodis taip pat buvo paskolintas ir į baltarusių kalbą: *кгермекъ* 1567, *кгермокъ* nuo XVII a. pradžios (Wołosz 1989: 254). Lietuvių kalboje jis paliudytas tik XVI–XVII a. raštuose (Bezzenberger 1877: 284; LKŽe).

eidukas žr. *aidukas*

? *kabōtas* ‘toks drabužis’; *kóbotas* ‘berankovis, šiltas moteriškas drabužis, liemenė’. LKŽe šis žodis iliustruojamas XVIII a. Mažosios Lietuvos žodynų ir XVII–XIX a. raštų duomenimis ir kvalifikuojamas kaip polonizmas. Polonizmu jis laikomas ir PŽ, plg. le. *kabat* XV a. 1. ‘vyrų ir moterų viršutinis drabužis, palaidinis’; 2. ‘tramdomieji marškiniai’; 3. ‘marškiniai, kuriais buvo rengiami nuteistieji sudeginti ant laužo’; 4. ‘kariškio palaidinė’; ir kt.; liet. *kabāčikas* 1. ‘berankovis drabužis’; 2. ‘nusinešiojęs, nebenaujas, palaikis sijonas’ < le. dial. *kabacik* / *kabačik* ‘palaidinis; moteriška palaidinė; moteriški puskailinukai’ (PŽ: 83). Dėl lenkų žodžio kilmės PŽ nurodomos trys galimos etimologijos, tarp jų ir vengriška: vengr. *kabát* ‘apsiaustas; švarkas; striukė; trumpas viršutinis moterų švarkelis’. Tačiau vengrų kalboje žodis paliudytas tik nuo 1751 metų (EWUng I: 654), o pirmas lietuviško žodžio paliudijimas datuojamas 1747 metais Pilypo Ruigio žodyne (Ruhig 1747). Todėl galimybė, kad vengriškas žodis buvo le. *kabat* → liet. *kabotas* šaltinis, atrodo nereali. Vengr. *kabát* vengrų etimologų kildinamas iš vienos vakarų slavų kalbų, tikriausiai iš slovākų, *kabát* ‘apsiaustas, palaidinė, švarkas’. Taigi lieka neatmestos dvi PŽ siūlomos etimologijos:

1. s. č. *kabát* ‘trumpas apsiaustas iki juosmens; toks kario drabužis; švarkas’ < bulg. *кавѣд*, *кавѣм* ‘senovinis moterų drabužis; apsiaustas be rankovių ir kt.’ < gr. *καβάδιον* ‘vyriškas drabužis’ < pers. *qabāh* ‘viršutinis drabužis, apsiaustas’ ir 2. lo. *cap[p]a* ‘apsiaustas su gobtuvu’, *capatus* ‘apsivilkęs apsiaustą’ (PŽ: 338).

kañtaras, *kañtaris* ‘apynasris, brizgilas; pavadis’. Lietuvių kalboje kai kurių etimologų laikomas polonizmu (LKŽe): le. *kantar* 1607 < vengr. *kantár* 1571 < turk. *kantar* (LKŽe; Wołosz 1989: 263). Kadangi šis terminas yra paplitęs daugelyje kalbų, lietuviško žodžio šaltinis taip pat galėjo būti blr. *кантаръ* 1616 (Hollós 1996: 35). PŽ šio žodžio kaip polonizmo neaptaria, o tai netiesiogiai patvirtina baltarusišką etimologiją.

karbāčius, *karbōčius* ‘toks botagas, bizūnas’ < le. (dial.) *karbacz*, le. *korba-cz* ‘botagas’ < vengr. *korbács* ‘t. p.’ < serb.-kr. *kòrbāč* ‘t. p.’ < osm. *kırbaç* ‘t. p.’ (LKŽe; PŽ: 359; EWUng II: 796). Robertas Vološas (Wołosz 1991–1992: 270) ir Voiciechas Smočinskis vengrų kalbos tarpininkavimo nelaiko būtinu. Lenkų kalbininkas lietuvišką žodį kildina iš s. blr. *карбачъ* < osm. *kırbaç* (SEJLe: 574). Tai, kad skolinys paliudytas tik Mažiosios Lietuvos vokiečių–lietuvių kalbų žodynuose bei folklore, vis dėlto labiau patvirtina lenkišką etimologiją (su galimu vokiečių kalbos tarpininkavimu, plg. v. dial. pr. *Karbatsch* (ALEW I: 453)).

karvāšas, *karvāšis*, *karvōšius* ‘atlenktas rankogalis’ < le. *karwasz* 1641 1. ‘apyrankė iš skardos’; 2. ‘rankogalis’ < vengr. *karvas* 1539 ‘apyrankė iš skardos’ (PŽ: 364), plg. *kar* ‘ranka’ ir *vas* ‘geležis’. Drabužio dalies reikšmė atsirado lenkų kalboje. Pirminė reikšmė nepaliudyta nei lietuvių, nei baltarusių kalbose, plg. blr. *карвау* 1689 ‘rankogalis’ (HSBM 14: 284; Zoltán 2006: 499).

? *kašārai* (pl.) ‘dvaro darbininkų gyvenamieji namai, kumetynas’ < le. *koszara*, *koszar*, *koszary* (pl.) 1. ‘aptvaras avims ganyti miške’; 2. ‘kalėjimas’; 3. ‘kareivinės’ (< rum. *cășărie* ‘avidė; sūrinė’ ← ? vengr. *kosár* ‘laidaras; avidė’; *kašārinis* ‘kumetis’ (PŽ: 365). Vengrų etimologų tvirtinama, kad vengr. *kosár* 1313 ‘aptvaras, kur ganomos avys’ yra daugelyje kalbų paplitęs valachų piemenų avininkystės terminas, kuris į vengrų kalbą galėjo patekti iš rumunų kalbos, bet paraleliai taip pat galėjo patekti iš slovākų ir ukrainiečių kalbų (EWUng II: 805). R. Vološas mano, kad į lenkų kalbą jis galėjo būti paskolintas arba iš vengrų, arba iš rumunų kalbos (Wołosz 1989: 271–272). Neaiški lieka lietuviško žodžio semantikos kilmė, nes ji nepaliudyta nė vienoje iš minėtų kalbų, bet, be abejo, yra artimiausia le. ‘kalėjimo’, ‘kareivinės’ reikšmei, iš kurių ir galėjo išsirutulioti, tačiau šiai prielaidai pagrįsti duomenų nepakanka.

katánka ‘trumpas viršutinis drabužis’, *katénka* ‘liemenė su raukiniais, klostėmis nugaroje’ (LKŽe). Forma *katánka* literatūroje dažniausiai kildinama iš le. (dial.?) *katanka* ‘trumpas drabužis, striukė, rudinė, milinė’. Iš šio žodžio kilę taip pat ir r. *катанка* ‘t. p.’ 1664, blr. *катанка* 1602. Taigi *katénka* gali būti lietuvių kalboje atsiradusi antrinė forma (kitai mano Smočinskis: liet. *katénka* < blr. dial. *katánka* < le. *katanka* < *katana* (SEJLe: 594)).

Dėl sememos ‘drabužis’ nebuvimo semantikoje, PŽ neigiamas le. *katanka* ryšys su vengr. *katona* ‘karys’ (< ital. *cattano* ‘pilies šeimininkas, smulkus vasalas’ (EWUng I: 712)) ir siūloma žodį sieti su ital. *catana* ‘medžiotojo striukė’ (PŽ: 368–369). Tačiau drabužio reikšmė galėjo atsirasti lenkų kalboje (Hollós 1996: 34), plg. le. *katona* jau 1562 metais *katan(a)* ‘karys’ XVI a. (< vengr. *katan-na* ‘kario ginkluotas tarnas; ginkluotas raitas’ 1273), kurioje toks darybos modelis (drabužio pavadinimas iš asmenį žyminčio daktavardžio su priesaga *-ka*) yra itin produktyvus, plg. *bekieszka* ‘tokia striukė’ < pavardė *Bekiesz*, *batorówka* ‘tam tikra kepurė’ < pavardė *Batory*, *marynarka* ‘tokia striukė’ < *marynarz* ‘jūrininkas’. Todėl semantika kaip tik ir leidžia lietuvišką žodį sieti su vengr. *katona*.

? *kiepas* ‘žioplys, vėpla’. Šio žodžio vengrišką etimologiją su skolinimu per lenkų kalbą suponuoja PŽ: le. dial. *kiep* 1. ‘žioplys’; 2. ‘nekaltybės plėvė, cunus; clitoris’; 3. ‘(juok.) moteris’; 4. ‘kvailys, mulkis, nevykėlis’ (< vengr. *kép* ‘atvaizdas; veidas, išvaizda’); plg. taip pat blr. *кен(ь)*, s. blr. *кенъ* 1. ‘kvailys’; 2. ‘pralaimėjimas, žaidžiant kortomis’ (PŽ: 375–376); ‘kvailio’ reikšmė žodis paliudytas ir ukrainiečių kalboje (ESUM II: 423).

Taigi reikšmė ‘kvailys, mulkis’ lietuvių, lenkų, baltarusių ir ukrainiečių kalbose sutampa, tačiau neaiškus jų ryšys su vengrų *kép*. Lenkų kalbos etimologiniuose žodynuose randama ir daugiau duomenų: *kiep* 1. ‘kvailys’; 2. pasen. ‘cunus’ (Linde II: 994; SJP VIII: 665) ir *kiep* 1. ‘kvailys’; 2. ‘penis’ XV a. (Brückner 1927: 228). Aleksandras Brukneris žodį *kiep* kildina iš ankstesnių *roz-kiep* arba *roz-skiep*, o šias formas sieja su le. *oszczep* ‘ietis’, s. r. *оскень* ‘t. p’. Straipsnio autorės nuomone, būtent ši etimologija ir leidžia paaiškinti vengrų bei kitų kalbų leksemų semantikos skirtumą. Vengrų kalbos etimologiniai žodynai fiksuoja du homoniminius žodžius: turkiškos kilmės *kép* (1) 1138 ‘atvaizdas, veidas, veidas, išvaizda’ ir jau 1138 metais paliudytą, bet tik iki XVI a. vartotą, *kép* (2) ‘tokia ietis’. Antrojo žodžio etimologija yra neaiški. EWUng minima galima žodžio slaviška kilmė ir, tokiu būdu, jo ryšys su vengr. *kopja* ‘ietis’. EWUng autoriai pripažįsta, kad tokia etimologija nėra pagrįsta, nors ir neatmeta galimybės, kad *kép* (2) galėjo atsirasti vengrų kalboje kaip slaviškos kilmės *kopja* ‘ietis’ fonetinis variantas (EWUng II: 730–731). Nepriklausomai nuo šios etimologijos, manoma, kad liet. *kiepą* galima kildinti iš vengr. pasen. *kép* (2) ‘ietis’

(su galimu lenkų kalboje įvykusiū semantikos kitimu penis → kvailys), o ne iš *kép* (1) ‘atvaizdas ir kt.’.

kóčas ‘tam tikras vežimas, fajetonas’ < le. *kocz* ‘dengtas vežimas, fajetonas ir kt.’ (< vengr. *kocsi* ‘vežimas’ ← top. vengr. *Kocs* ‘vietovė Vengrijoje, kur buvo gaminami įvairūs vežimai’ (LKŽe; PŽ: 381; Kregždys 2018: 279).

? *kuñtušas* 1. ‘(psn.) tam tikras feodalinės Lietuvos ir Lenkijos bajorų drabužis (žemiau kelių ilgumo)’; 2. (ppr. pl.) ‘plaukai, arklio karčiai; 3. ‘skarmalas’.

Vengr. *köntös* 1372 ‘(moteriškas) viršutinis drabužis; vyriškas durtinys, dažnai pašiltintas kailiu; naminis chalatas’ aiškinamas arba kaip vok. dial. *Gewand* derivatas (*kwent* > *kent* + -es), arba iš gr. *κάνδυς* ‘persų viršutinis drabužis su rankovėmis’, kuris per turkų *kontoç* buvo pasiskolintas į vengrų kalbą (EWUng II: 816). Į lietuvių kalbą žodis galėjo patekti įvairiais skolinimosi keliais: iš le. *kuntusz* / *kontusz* ‘chalatas, senas lenkų ir ukrainiečių tautinis drabužis’ nuo XVII a. vidurio (LKŽe; PŽ: 401–402) ir (arba) blr. *кунтуш* ‘t. p.’ 1661 (LKŽe; SEJLe: 739). Įdomu tai, kad žodis paliudytas ir latvių kalbos latgališkoje tarmėje: *kuntuži* (pl.) ‘nusinešiojė drabužiai’, *kuntušs* (sg.) ‘ilgas vyrų viršutinis drabužis, chalatas, senas lenkų ir ukrainiečių tautinis drabužis’ < le. *kontusz* / *kuntusz* arba blr. *контуш* / *кунтуш* (Tóth 2016).

magerka ‘tokia kepurėlė’ < le. *magierka* 1621 ‘t. p.’ < vengr. *magyar* ‘vengras, vengriškas’; iš le. *magierka* taip pat blr. *макгерка*, *магерка* 1577 ‘t. p.’, r. *магирки литовския* 1618 ‘t. p.’ (Hollós 1996: 52).

? *mentas* Vengr. *mente* 1543 ‘trumpa striukė su kailiu’ yra neaiškos etimologijos, siejamas su vok. *Mantel*, v. v. a. *mentelin*, it. *mantello*, slo. *ménten*; r. *ментеня* ir. t. t. ‘(berankovis, trumpas) apsiaustas’ (EWUng II: 961). Šis žodis, kaip terminas vengrų husarų trumpai striukei pavadinti, atėjo iš vengrų kalbos, plg., pavyzdžiui, le. *mętliczek* 1584, *mentyk*, slk. *menteka* 1564, *mentyke* 1690, r. *ментик* 1806 (Hollós 1996: 47). Vengrų kalbininkas Atila Hološas, deja, nenurodydamas šaltinio, mini ir liet. *méntikas* (Hollós 1996: 47). Tokios leksemos lietuvių kalbos žodynuose rasti nepavyko.

Reikia paminėti, kad dalis etimologinės literatūros su vengr. *mente* sieja ir rusų kalbos slengo žodį *мент* ‘policininkas’ 1989, kuris buvo paskolintas iš lenkų kalbos slengo *mente* ‘karys’ (šią ir kitas galimas r. *мент* etimologijas apibendrina Aleksandras Moldovanas (Молдован 2011)). Nors le. *mente* ‘karys’ etimologija, pasak A. Hološo, yra abejotina (Hollós 1996: 46), tačiau akivaizdu, kad lietuvių

kalbos slengo žodis *mentas* ‘policininkas’³ yra rusų *мент* atitikmuo, taigi, jeigu pastarasis pasitvirtina kaip vengrų kilmės žodis, tuomet ir šis lietuvių kalboje yra vengriškos kilmės.

palōšius ‘kardas’ < le. *palasz* ‘tam tikras kardas, budelio kardas’ (< vok. *Palasch* ‘t. p.’ < vengr. *pallos* ‘dviašmenis kardas, plačia geležte’; budelio kardas’ < turk. *pala* ‘lenktas rytiečių kardas’ (PŽ: 487). Forma su darybos priesaga -s susiformavo būtent vengrų kalboje, ji paliudyta nuo 1575 metų (EWUng II: 1104).

palsiōtas, palsōtas ‘lazda, vėzdas’ < le. *palcat* ‘rykštė, lazda, vėzdas ir kt.’ < vengr. *pálca*, arba veikiau iš galininko formos *pálcát*). Neatmestina ir skolinimosi iš le. *palcat* < č. *palcát* < vengr. *pálca, pálcát* (Wołosz 1989: 287; PŽ: 488) galimybė. Galininko formos plitimas aiškinamas tuo, kad žodis buvo plačiau vartojamas juridiniuose tekstuose, militarinės paskirties reglamentuose kaip tam tikro baudimo formos pavadinimas (nuo 1683 metų (EWUng II: 1102)), plg., pavyzdžiui, le. *harum palcat* ‘[gauti] tris palsiotus, t. y. mušimą tris kartus’ < vengr. *három pálcát*; šiuo atveju buvo pasiskolintas visas žodžių junginys (su skaitvardžiu) kaip terminas (Wołosz 1989: 287). Todėl V. Smočinskio etimologija, pagal kurią lietuviškas žodis kildinamas iš blr. dial. *палцат* be nuorodos į vengrų kalbos galininko formą su -t (SEJLe: 1045), atrodo nepakankamai pagrįsta.

rokošas ‘tam tikra bajorų sueiga, konferencija; bajorų sukilimas prieš karalių (XVI–XVIII a.)’ < le. *rokosz* 1537 ‘t. p.’ (LKŽe) < vengr. *Rákos*, arba *Rákosmező* (vietovė dabartinėje Vengrijos sostinėje prie Rakošo upės, kur XIII–XVI a. susirinkdavo Vengrijos seimai (Hollós 1996: 54).

? *šaldrà, šáldra* 1. ‘nerimtas žmogus, vėjavaikis’; 2. ‘valkata, perėjūnas’; 3. ‘kas eikvoja turtą, švaistūnas’; *šaldras* 1. ‘nerimtas žmogus, vėjavaikis’; 2. ‘valkata, perėjūnas’; *šaldrōkas, -ė* ‘nerimtas žmogus, vėjavaikis’; *šaldravōtas, -a* ‘nerimtas, vėjavaikis’; *šaldravōti, -ōja, -ōjo*; 1. ‘lengvabūdiškai, nerimtai elgtis, būti šaldra’; 2. ‘švaistyti, eikvoti’; 3. ‘išdykauoti’ < le. *szoldra* (dial. *soldra*); 1. ‘kumpis, neriebūs lašiniai’; 2. ‘užpakalis’; 3. ‘piktadarys’; 4. ‘vokietis’; 5. ‘nenaudėlis, niekšas, nedorėlis’. Le. *szoldra* R. Kregždys interpretuoja kaip vengr. *sódar* ‘kumpis’ ir vok. *Schulter* ‘petys; kumpis’ morfonologinę kontaminaciją (PŽ: 159). Vengr. *sódar* 1422 yra senas skolinys iš v. v. a. *scholder* ‘petys; kumpis’ (EWUng II: 1341). Straipsnio autorės nuomone, le. *szoldra* galėjo būti paskolintas tiesiogiai iš vokiečių kalbos, be vengrų kalbos įtakos, juo labiau, kad lenkų kalboje jis paliudytas anksčiau nei vengrų kalboje, jau nuo XIV a. (Brückner 1927: 551).

³ Plg. *Jaunimo žodynas*. Prieiga internete: <http://zodynas.kriu.lt/> [žiūrėta 2020-01-27].

Perkeltinės šio žodžio reikšmės žmogui ar jo elgesiui apibūdinti gali būti metoniminės (kumpis / kiaulė, plg. *pogardliwe o człowieku „świnia“* (SJP VIII: 1192); *przezwiśko Niemców od 17 wieku* (Brückner 1927: 551)).

šātra, šētrā 1. ‘palapinė’; 2. ‘namai, padangtė, pastogė’; 3. ‘ugniakuro uždanga valtyje nuo vėjo’. Žodis paliudytas įvairiose slavų kalbose, plg. blr. *uamep, uamповыі*; le. *szater, szatra, szatr, szatro* 1582 m.; s. r. *uamыръ* XII a. Vengrų kalboje jis laikomas senu skoliniu iš vienos tiurkų kalbos, plg. s. turk. *çatır* ‘palapinė, uždanga’. Kadangi rusų kalbos duomenys registruoti labai anksti, kai kurie etimologai tvirtina, kad žodis į rusų kalbą buvo tiesiogiai paskolintas iš tiurkų kalbų. Tačiau, kaip parodė vengrų kalbininkai Janošas Melihas ir Ištvanas Knieža, žodžio fonetiniai pakitimai (*č > š, y > ь*) negali būti paaiškinti slavų kalbų fonetiniais procesais. Tokie pokyčiai galėjo įvykti būtent vengrų kalboje, iš kurios žodis vėliau buvo paskolintas į rusų kalbą (EWUng II: 1310; Hollós 1996: 69). Panašiai ir liet. *šātras, šātra, šētrā*, nepriklausomai nuo to, ar jis skolinys iš lenkų, iš rytų slavų, ar iš senosios baltarusių (ALEW: 1180; SEJLe: 1566) kalbos, žodis turi būti siejamas ir su vengrų *sátor* kaip tarpiniu skolinimosi šaltiniu. Kitaip PŽ: čia le. *szatra* tiesiogiai kildinamas iš tot. *чадра* ‘uždanga’, *чамыр* ‘palapinė’ < pers. *chādar* ‘palapinė’ (PŽ: 160).

šēras 1. ‘eilė’; 2. ‘javų statas’; 3. ‘žemės rėžis’ < ? liet. *šēregas* < le. *szereg* ‘eilė žmonių, daiktų; būrys’ < vengr. *sereg* ‘karių būrys, kariuomenė, minia’ < s. turk. *çerig* ‘[išsirikiavusi] kariuomenė’ (PŽ: 611; SEJLe: 1559; KEWT: 111). Žodis lietuvių kalboje visiškai prarado specifinę, su karine terminologija susijusią reikšmę, o naujos reikšmės žymi panašią (eilės) formą turinčius daiktus, objektus.

šerengà, šerénga, šērengà, šarangà, šarànga 1. ‘eilė (ppr. žmonių)’; 2. ‘mušimas varant per dviem eilėmis išsirikiavusiųjų tarpą’; 3. ‘vieta, per kurią šeriama, mušama, pasturgalis, sėdimoji’ (LKŽe) < r. *шеpéнга* ‘eilė (žmonių, karių)’ (PŽ: 611; SEJLe: 1559) < le. *szereg* ‘eilė (žmonių, karių)’ < vengr. *sereg* ‘karių būrys, kariuomenė, minia’ < s. turk. *çerig* ‘[išsirikiavusi] kariuomenė’ (Hollós 1996: 70; KEWT: 111).

šōblē 1. ‘kardas, kalavijas’; 2. ‘viršutinė kilnojama mintuvų dalis’; 3. ‘plūktuvė’; *šōbliā* ‘kardas, kalavijas’; *šōblis, šōblīs* ‘t. p.’ < le. *szabla* ‘riestų ašmenų kardas ir kt.’ < vengr. *szablya* nuo XIV a. ‘lenktas kardas’ < tiurk. (kipč.) *selebe* ‘lenktas kardas’. Žodis paliudytas ir baltarusių kalboje, todėl blr. *шабля* ‘kardas’ taip pat galėjo būti lietuvių kalbos žodžių šaltinis (PŽ: 626; Stachowski 2002: 50; SEJLe: 1613; EWUng II: 1379).

tāboras, tāborius 1. 'lauko stovykla (paprastai klajoklių, kariuomenės ir pan.)'; 2. 'klajojančių čigonų šeimų grupė; jų stovykla, gurguolė' < le. *tabor* 1424 1. 'kazokų gurguolių stovykla'; 2. 'stovyklavietė'; 3. 'karinė artilerija'; 4. 'gyvulių aptvaras'; 5. 'palapinė'; 6. 'žmonių būrys'; 7. 'gyvulių kaimenė' < vengr. *tábor* 1383 'karių būrys' 1519 'kariuomenės stovykla' < tiurkų **tabur* 'karių būrys' (EWUng II: 1468). R. Kregždys numato čekų kalbos tarpininkavimą (s. č. *tábor* 'stovyklavietė; stovykla' (PŽ: 641)). Tokia hipotezė yra paplitusi etimologijos literatūroje, manoma, kad šis žodis yra toponiminės kilmės, jis sietinas su čekų husitų stovyklaviete, kuri buvusi pavadinta pagal biblinį Taboro kalną. Pastarajai etimologijai vis dėlto prieštarauja labai ankstyvas žodžio paliudijimas lenkų kalboje ar net dar ankstesnis fiksavimas vengrų kalboje (jau XIV a. pabaigoje, o kaip apeliatyvas jau 1223 metais? *Thabor* (Hollós 1996: 58; Stachowski 2002: 50)).

IŠVADOS

Nagrinėtos leksemos rodo, kad dauguma vengrų kilmės ar per vengrų kalbą paskolintų žodžių lietuvių kalboje priskirtina karinei terminologijai. Tai įvairių vengrų husarams būdingų ginklų arba aprangos dalių, detalių pavadinimai. Mažesnę, bet taip pat aiškiai apibrėžtą, grupę sudaro iš buvusios Vengrijos karalystės (t. y. iš dabartinės Vengrijos, irgi priklausančios dabartinės Slovakijos pietinei daliai) į LDK vežamų prekių, produktų pavadinimai. Tokiu būdu skolinta leksika atspindi XV–XVII a. Lietuvos ir Vengrijos ryšių pobūdį.

Paskolintai karinei terminologijai būdingi semantikos pokyčiai, t. y. naujų, metaforiškų reikšmių atsiradimas (pavyzdžiui, *bardišius* 'kirvis, durtuvas' → 'didelis žmogus', *kuntušas* 'tam tikras viršutinis drabužis' → 'plaukai, arklio karčiai'). Šios naujos reikšmės jau galėjo atsirasti žodį perduodančioje lenkų kalboje tarpininkėje, bet pasitaikė ir tokių atvejų, kai jos užfiksuotos tik lietuvių kalbos tarmėse. Šiais atvejais semantikos kitimas reiškia siauros, specialios reikšmės išplėtimą kasdienėms realijoms žymėti (pavyzdžiui, *karvašas*: 'apyrankė iš skardos' → 'rankogalis', *katanka* 'karių viršutinis drabužis' → 'tam tikra striukė', *šoblė* 'kardas' → 'plūktuvė'). Pastebėta vienos leksemos aiški „semantinė adaptacija“: tai žodis *antalikas* 'tam tikra statinė', kurioje Vengrijoje laikomas vynas, o Lietuvoje – alus.

Dauguma skolinių į lietuvių kalbą pateko per lenkų kalbą, mažiau jų sietina su Mažojoje Lietuvoje vartotomis leksemomis ir su vokiečių kalbos įtaka.

Naujausi istorikų tyrimai, atskleidžiantys vengrų buvimo LDK mastus ir aplinkybes, bent kai kuriais atvejais leidžia iškelti hipotezę apie tiesioginę vengrų kalbos įtaką (plg., pavyzdžiui, kirčiuotą pirmąjį skiemenį žodyje *bėkešas*). Tačiau tokią įtaką įrodyti atrodo itin sudėtinga, nes fonetinė vengrų kalbos

leksemų adaptacija teoriškai turėtų reikšti tokių pačių formų atsiradimą kaip slavų kalbose (pavyzdžiui, vengrų labialiojo [v] keitimas į balsį [o], plg. *karvas*: *karvošius*).

Baigiant pažymėtina, kad lietuvių kalboje rasti ir išnagrinėti, su vengrų įtakos mastu LDK siejami žodžiai (plg. retas išimtis, pavyzdžiui, *husaras*, *eidukas*, *taboras*) dabartinėje lietuvių kalboje yra labai retai ar visai nebevartojami, o pristatytų duomenų šaltiniai yra atskirų tarmių leksika arba pasenusi istorinė terminologija.

SANTRUMPOS

- ang. – anglų kalba
- blr. – baltarusių kalba
- dial. – tarminis žodis
- germ. – germanų kalbos
- gr. – graikų kalba
- č. – čekų kalba
- kipč. – tiurkų kipčiakų kalba
- kr. – kroatų kalba
- la. – latvių kalba
- le. – lenkų kalba
- lie. – lietuvių kalba
- lo. – lotynų kalba
- osm. – turkų osmanų kalba
- p. sl. – pietų slavų kalbos
- pl. – daugiskaitos forma
- pranc. – prancūzų kalba
- r. – rusų kalba
- s. – senoji
- slk. – slovākų kalba
- slo. – slovėnų kalba
- sr. – serbų kalba
- tiurk. – tiurkų kalbos
- top. – toponimas
- tot. – totorių
- turk. – turkų kalba
- ukr. – ukrainiečių kalba
- v. dial. pr. – Rytų Prūsijos vokiečių tarmė

vengr. – vengrų kalba

vok. – vokiečių kalba

v. v. a. – vidurinė vokiečių aukštaičių kalba

LITERATŪRA

ALEW – *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1–3, unter der Leitung von W. Hock und der Mitarbeit von E. J. Bukevičiūtė und Ch. Schiller, bearbeitet von R. Fecht, A. H. Feulner, E. Hill und D. S. Wodtko, Hamburg: Baar-Verlag, 2015.

Báti Berkó István 1918: *A magyar huszárság története*, Budapest: Liptsey Kálmán Könyvkiadóhivatala.

BES – Bańkowski Andrzej, *Etymologiczny słownik języka polskiego* 1–2, Warszawa: PWN, 2000.

Bezenberger Adalbert 1877: *Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache auf Grund litauischer Texte des XVI. und des XVII. Jahrhunderts*, Göttingen: Robert Peppmüller.

Bojtár Endre 2015: *Hogyan lesz valakiből ruhadarab és domb? – Útvesztők, útjelzők: Írások a közép- és kelet-európai kultúrák köréből*, Budapest: Kalligram, 173–189.

Brückner Aleksander 1927: *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Krakowska Spółka Wydawnicza.

Čepienė Nijolė 2006: *Lietuvių kalbos germanizmai ir jų fonetinės ypatybės*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

DLKT – *Kauno Vytauto Didžiojo universiteto kompiuterinės lingvistikos centro dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/> [žiūrėta 2020-05-30].

ЁСВМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы* 1, рэд. В. В. Мартынов, Г. А. Цыхун, Мінск: Навука і тэхніка, 1978.

ESUM – *Етимологічний словник української мови* 1–, ред. О. С. Мельничук et al, Київ: Наукова думка, 1982–.

EWUng – *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, Hrsg. L. Benkő, Bd. 1–3, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993–1997.

Hollós Attila 1996: *Az orosz szókincs magyar elemei. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai* 206, Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság.

Hollós Attila 1998: Венгерские элементы литовского словаря. – *A Litván Nagyfejedelemség és a mai Közép- és Kelet-Európa nyelvei: Analógiák és folytonosság* konferencia anyaga, szerk. A. Laczházi, E. Szmolinka, A. Zoltán, az 1998 május 25–26, Budapest: ELTE, 34.

HSBM – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы* 1–37, ред. А. І. Жураўскі, Мінск: Навука і тэхніка, 1982–2017.

KEWT – Stachowski Marek, *Kurzgefaßtes etymologisches Wörterbuch der türkischen Sprache*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2019.

Kocsis Mihály 2018: A szláv nazálisok és a *huszár*. – *Magyar Nyelv* 114, 68–77. DOI: 10.18349/MagyarNyelv.2018.1.77.

Kregždys Rolandas 2018: Onyms and Appellatives of Onomastic Origin of the Dictionary of Polish Loanwords in Lithuanian. *Onomastyka – neohumanistyka – nauki społeczne*, red. U. Bijak, H. Górny, M. Magda-Czekaj, Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 271–285. DOI: 10.17651/onomast2018.21.

Laczházi Aranka 2003. Венгерские элементы в лексике литовского языка. – *Miscellanea Corviniana. Köszöntőkönyv Hollós Attila 70. születésnapjára*, Budapest, 236–243. Prieiga internete: <http://szlavintezet.elte.hu/publications/szerk.shtml> [žiūrėta 2020-05-30].

Linde Samuel Bogumił 1855: *Słownik języka polskiego* 2, wyd. 2; popr. i pomnożone, Lwów: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20 (1941–2002), vyr. red. G. Naktinienė; e. variantas, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2017). Prieiga internete: www.lkz.lt.

Matulionienė Elena 2015: Baltijos regiono tautinio kostiumo kišenių ornamentika. – *Res Humanitariae* 17, 187–220. DOI: 10.15181/rh.v17i1.1157. Prieiga internete: http://journals.ku.lt/index.php/RH/article/view/1157/pdf_1 [žiūrėta 2019-12-10].

Miežinis Mikolas 1894: *Lietuviszkai-latviszkai-lenkiskai-rusiszkas žodynas*, Tilsit: M. Noveskis.

Nesselmann Georg Heinrich Ferdinand 1851: *Wörterbuch der Littauischen Sprache*, Königsberg: Gebrüder Bornträger.

PŽ – Kregždys Rolandas, *Lietuvių kalbos polonizmų žodynas. Słownik polonizmów w języku litewskim*. *Studia Etymologica Baltica* 2, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016.

PW – *Preussisches Wörterbuch. Deutsche Mundarten Ost-und Westpreussens*, Hrsg. von R. Goltz, Bd. 1, Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur – Wachholz Verlag, 2005.

Ragauskienė Raimonda 2008: Hungarians' Status in the Grand Duchy of Lithuania under the Rule of Jagiello and Stephen (sic!) Batora (1492–1586). Vengrai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Aleksandro Jogailaičio ir Stepono Batoro laikais (1492–1586 m.). – *Istorija* 72, 21–31.

Ragauskienė Raimonda, Ragauskas Aivas 2018: *Tolimos bet artimos. Lietuvos ir Vengrijos istoriniai ryšiai*, Vilnius. Prieiga internete: file:///C:/Users/User/Downloads/TOLIMOS_BET_ARTIMOS_LIETUVOS_IR_VENGRIJOS_ISTORINIAI_RY%C5%A0IAI_LIT_2019.12%20(11).pdf [žiūrėta 2019-10-30].

Ruhig Philipp 1747: *Littauisch-Deutsches und Deutsch-Littauisches Lexicon*, Königsberg: J. H. Hartung.

SD – *Dictionarium trium linguarum*, In usum Studiosae Iuventutis, Avctore ... Constantino Szyrwid ... Vilnae, 1620 k.

SEJL – Smoczyński Wojciech, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno: Uniwersytet Wileński, Wydział Filologiczny, 2007.

SEJLe – Smoczyński Wojciech, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, współpraca redakcyjna M. Osłon. Prieiga internete: <https://rromanes.org/pub/alii/Smoczy%C5%84ski%20W.%20S%C5%82ownik%20etymologiczny%20j%C4%99zyka%20litewskiego.pdf> [žiūrėta 2019-07-23].

SJP – *Słownik języka polskiego* 1–11, red. W. Doroszewski, Warszawa: Polska Akademia Nauk, 1958–1969.

Stachowski Marek 2002: Uwagi o wybranych etymologiach węgierskich w języku polskim. – *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 47, 45–52.

Tóth Szilárd 2003: Ungarisches im lettischen Wortschatz (mit besonderer Berücksichtigung des Wortes tokajietis 'Tokajer'). – *Miscellanea Corviniana: Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára*, Budapest: ELTE BTK, 344–348. Prieiga internete: <http://szlavintezet.elte.hu/publications/szerk.shtml> [žiūrėta 2019-07-23].

Tóth Szilárd 2007: Ismét a lecsó-ról. – *Magyar Nyelv* 103, 206–208.

Tóth Szilárd 2016: Ещё раз к вопросу опосредованных венгеризмов латышского языка – латгальское *kuntuži*. – *Via Latgalica* 8, 30–36. Prieiga internete: <http://journals.rta.lv/index.php/LATG/article/view/2227/2253> [žiūrėta 2019-07-23].

Tóth Szilárd 2016a. Ungāru cilmes personvārdi latviešu valodā. – *Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 143. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference Sugavārdi un īpašvārdi valodā un valodniecībā, tēzes*, 2016. gada 22.–23. februāris, Rīga: Latvijas Universitāte, 38–41. Prieiga internete: http://www.lulavi.lv/media/upload/tiny/files/Endzelins_abstracts_2016.pdf.

Toth Szilard Tibor 2018: Zu den ungarisch-lettischen Lehnbeziehungen: über die Varianten des lett. haiduks 'Heiduck; Bedienter, Söldner'. – *Akadēmika Jāņa Endzelīna 145. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference Valoda daudzveidībā, tēzes*, 2018 gada 22.–23. februāris, Rīga: Latvijas Universitāte, 58–60.

Vosylytė Klementina 1985: *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*, Vilnius: Mokslas.

Wołosz Robert 1989: Wyrazy węgierskie w języku polskim I. – *Studia Slavica Hungarica* 35, 215–317.

Wołosz Robert 1991–1992: Wyrazy węgierskie w języku polskim II. – *Studia Slavica Hungarica* 37, 3–27.

Zoltán András 1978: H. Leeming. Rola języka polskiego w rozwoju leksyki rosyjskiej do roku 1696. Wyrazy pochodzenia łacińskiego. (Polska Academia Nauk. Oddział w Krakowie. Prace Komisji Językoznawstwa Nr. 44). Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976. 118 стр. – *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 24, 422–426.

Zoltán András 2005: Węgiersko-polsko-białoruskie związki językowe i kulturalne za czasów Stefana Batorego. – *Acta Albaruthenica* 5, науковий збірник, под агульнію рэд. М. Хаўстовіча, А. Баршчэўскага. С. Запрудскага, выпуск 5, Мінск: Права і эканоміка. 279–283.

Zoltán András 2006: Magyar szavak az ófehéroroszban. – *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*, szerk. A. Mártonfi, K. Papp, M. Slíz, Budapest: Argumentum, 495–500.

Аникин Александр Е. 2003: *Русский этимологический словарь*, выпуск 3, Москва: ИРЯ РАН, Ин-т филологии СО РАН.

Аникин Александр Е. 2015: *Русский этимологический словарь*, выпуск 9, Москва: ИРЯ РАН, Ин-т филологии СО РАН.

Булыка Аляксандр М. 1980: *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII ст.*, рэд. А. І. Жураўскі, Мінск: Навука і тэхніка.

Киш Лайош 1963: Происхождение слов *bekeša*, *kušta*, *šalaš* и *šišak*. – *Этимологические исследования по русскому языку*, выпуск 4, Москва, 48–65.

Молдован Александр М. 2011: К этимологии слова *мент*. – *Русский язык в научном освещении* 2(22), 47–67.

Some Potential Borrowings from Hungarian into Lithuanian

SUMMARY

Most of the Lithuanian lexemes of Hungarian origin analyzed in this paper, belong to military terminology, are the names of different weapons or tools used by Hungarian hussars or parts of their uniform. A smaller amount of the borrowed words refer to products imported from the former Kingdom of Hungary (which means also the southern territories of contemporary Slovakia) into the Grand Duchy of Lithuania. So, these borrowings reflect the character of the historical and cultural contacts between Lithuania and Hungary in the 15–17th centuries.

It is characteristic, especially for the borrowed military terminology, that in Lithuanian, or in many cases already in Polish, they have undergone a more or less significant semantic change, developing new, metaphoric meanings (e.g. *bardišius* ‘halberd’ → ‘tall person’, *kuntušas* ‘caftan; jacket’ → ‘disheveled hair, mane’). This semantic change means the shift from a specific military term to a word belonging to the common everyday lexicon (e.g. *karvašas*: ‘armor’ → ‘cuff’, *katanka* ‘soldiers’ coat’ → ‘kind of coat’, *šoblė* ‘saber’ → ‘scutching sword’). A clear adaptation of semantics to the local reality shows the word *antalikas* ‘kind of barrel’, used in Hungary for wine, but in Lithuania for beer.

Most of the analyzed lexemes were borrowed into Lithuanian through Polish. Only in a few cases, where the word is registered in Eastern Prussia, the influence of German can be taken into consideration.

The latest research of Lithuanian historians (Ragauskienė 2008; Ragauskas, Ragauskienė 2018) regarding the role of Hungarians in the Grand Duchy of Lithuania, allow us to rise a hypothesis about the direct influence of the Hungarian language (e.g. the accented first syllab in *bėkešas*). However, it seems to be impossible to prove this influence, as the phonetic adaptation of Hungarian words would theoretically give the same Lithuanian forms as words borrowed from Slavic languages (e.g. replacing Hungarian labial [v] with [o], see *karvas*: *karvošius*).

Finally, it has to be emphasised that lexemes of Hungarian origin (with rare exceptions like *husaras*, *eidukas*, *taboras*) are extremely rarely or even no longer used and known in contemporary Standard Lithuanian. They rather belong to dialectal lexicon or historical terminology.

Įteikta 2020 m. birželio 10 d.

ARANKA LACZHÁZI

Lorando Eötvöso universitetas Filologijos fakultetas

Múzeum körut 4/D, H-1088 Budapeštas, Vengrija

laczhazi.aranka@gmail.com